

λογίαν, παρὰ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἄφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸν ὠφελιμισμὸν ὅστις ἐπικρατεῖ καὶ ἐξαναγκάζει καὶ τὴν ψυχολογίαν, ὅπως καὶ τὰς λοιπὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας νὰ τηρῶσιν ἀμέσων ἐπιτηδίων πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ νὰ ἐφαρμόζονται. Διὰ τοῦτο ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ, ἔχει ὡς βάσιν τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀτόμου κατὰ τὴν ἐνάσκησιν καὶ ἐφαρμογὴν αὐτῆς καὶ εὐρίσκειται εἰς μεγάλην σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰ ἐμπόριον, πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ποινικολογίαν, πρὸς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐργασίαν ἐν γένει. Ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρουσιν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸν συνολικὸν (σωματικὸν καὶ πνευματικὸν) κυρίως ὄργανισμὸν, ὅστις θεωρεῖται πηγὴ τῆς ἐνεργείας καὶ ψυχοπνευματικῆς κινήσεως. Τούτου ἕνεκα πᾶσαι αἱ ἐξ ἑθνομίτης θεωρίας καὶ ἀντιλήψεις μεταπλάττονται καὶ τροποποιεῖσθαι ἐν Ἀμερικῇ συμφέρουσιν πρὸς τὰς κρατούσας γενικωτέρας ἀντιλήψεις καὶ πρὸς τὰ ἰδεώδη.

VI. Αἱ νεοψυχολογικὰ ἐρμηνεῖαι. — Μεταξὺ τῶν τελευταίων καὶ νεωστῶτων ἐρμηνειῶν δύνανται νὰ συγκαταλεχθῶσι καὶ ἐρμηνεῖαι προερχόμεναι ἐκ τῆς Νεοψυχολογικῆς, τὴν ὁποίαν ὁ G. F. Lipps⁽¹⁾ διὰ τοῦ πειράματος καὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ κατ' ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογικῆς τοῦ F. Schner καὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας τοῦ W. Wundt σχηματίζει καὶ εἰς γενικὴν θεωρίαν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευτικοῦ βίου, ἢ τῶν ἰδιωτύπων ἐκδηλώσεων ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ τῆς ἀπανταχοῦ ἐπικρατουίσης ἀλληλεπιδράσεως καὶ ἐνεργείας. Κατὰ τὸν G. F. Lipps, πάντα τὰ προβλήματα τῆς ψυχολογίας ἐπήγασαν ἐκ τῆς διαστολῆς τοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας καὶ ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως καὶ τῶν καταστάσεων τῆς ζωῆς. Πανταχοῦ ὅμως λαμβάνει χώραν ἢ αὐτῇ ἐνέργεια καὶ ἀλληλεπίδρασις ἢ ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ σύμπαντος προκύπτουσα, καὶ διὰ τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων καὶ ὄργανισμῶν διαφοροτρόπως καὶ ἰδιωτύπως ἐκασταχοῦ ἐκδηλουμένη. Οὕτω καὶ διὰ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἢ αὐτῇ πανταχοῦ ἐπικρατοῦσα ἐνέργεια καὶ ἀλληλεπίδρασις λόγῳ τῆς ἰδιωτύπου συστάσεως καὶ τῆς ἰδιωτροπῆς λειτουργίας αὐτοῦ, διαφοροτρόπως καὶ ἰδιωτύπως ἐκδηλοῦται. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀνθρώπος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ δια-

(1) Περὶ G. F. Lipps: «Grundriss der Psychophysik» καὶ «Mythenbildung und Erkenntniss» ὅρα καὶ βιβλιογραφίαν.

κρίνη τὰ εἶδη τῶν ἐπιδράσεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ τὰς ἐν τῷ συνολικῷ αὐτοῦ ὀργανισμῷ λαμβανούσας χώραν διὰ τούτων ἀλλαγὰς καταστάσεων, διὰ τοῦτο διαστέλλει, δι' ἀποδόσεως τοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας εἰς ὀρισμένας μορφάς, ἀντικείμενα, φαινόμενα, σωματικὰς μὲν ἀφ' ἑνὸς ἐν ἑαυτῷ λειτουργίας, ψυχικὰς δ' ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀνεξαρτήτους τοῦ σώματος τοιαύτας. Περὶ τούτων σχηματίζει ἀντιλήψεις ἀναλόγους πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν καταστάσεων τῆς ζωῆς καὶ πρὸς τὴν διὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τοῦ ἀτομικοῦ τοιοῦτου συμβαίνουσαν ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Ἡ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιοτύπως ἐκδηλουμένη ζωϊκὴ ἐνέργεια ἢ ψυχὴ θεωρεῖται ἐκάστοτε προῖον τῶν ὡς βάσεων καὶ αἰτίας τῶν ὄντων καὶ τοῦ ἀνθρώπου λαμβανομένων ὀφειῶν καὶ λειτουργιῶν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ συνδέσεως ἐν τῇ συνειδήσει αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, ἐπιδράσεως καὶ ἀντιδράσεως, διαδεχομένων ἀλλήλας καταστάσεων, ὅποτε τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἐκδήλωσις προκαλοῦσι τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν αἰτίαν καὶ ἐνέργειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀποδόσεως τῆς τοιαύτης αἰτίας καὶ ἐνεργείας εἰς πηγὰς κατὰ προβολὴν μὲν τοῦ ἰδίου Ἐγὼ σχηματιζόμενας σὺν τῇ ἐξελίξει δ' ἐκ τῆς νομιζομένης πραγματικότητος λαμβανομένας. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰς περὶ ψυχῆς θεωρίας καὶ ἀντιλήψεις πρόκειται πρῶτα περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ βαθμοῦ διακρίσεως τῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύομεν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἰδιότυπον ὀργανικὴν καὶ πνευματικὴν ἡμῶν ἐξέλιξιν. Ὅπως δὲ διακρίνομεν κατ' ἀρχὰς ψυχὴν καὶ σῶμα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν σὺν τῷ χρόνῳ διακρίνομεν ὀρισμένας δυνάμεις (διανόησιν, συναίσθησιν, βούλησιν) καὶ ἀνωτέραν πνευματικὴν καθαρῶς ἐνέργειαν. Ἡ τοιαύτη ὅμως διάκρισις συμβαίνει δι' ἐνεργείας ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἐν ἡμῖν, κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Ἐπομένως αὐτὴ αὐτὴ ἢ λειτουργία καὶ ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως ὑποπίπτουσα ἀμέσως εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν καὶ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς, προκαλεῖ ἐρμηνείαν ἀνάλογον πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐξελίξεως ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν διακριτικὴν ἡμῶν ἰκανότητα. Διὰ τοῦτο ὁ διὰ τῶν νεωτέρων θεωριῶν χωρισμὸς συνειδήσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀντικειμένων ἀφ' ἑτέρου φέρει, κατὰ τὸν G. F. Lipps, εἰς παραγνώρισιν τῆς πραγματικότητος. «Ὅτι ἀμέσως ἀντιλαμβανόμεθα ἐν τῇ συνειδήσει δὲν εἶναι τι ἄσχετον καὶ καθ' ἑαυτό, διότι, ὡς ἀποδεκνύεται διὰ τῆς σχηματιζομένης ἐμπειρίας, δὲν λαμβάνομεν συνειδήσιν εἰκόνων καὶ ἀπεικονίσεων ἀντικειμένων, καταστάσεων καὶ ἐνεργειῶν, ἀλλὰ διαφορῶν σχημάτων, χρωμάτων, ἐνεργειῶν ἐκ συγκρίσεως διὰ διακρίσεως τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου». Διακρίνομεν

δηλαδή ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν τὸ ἐν τοῦ ἄλλου ὡς ἀλληλοσυνδέονται καὶ συνδέομεν τὸ ἐν πρὸς τὸ ἄλλο, ἔχοντες πάντοτε οὕτω δυάδα τινα ὑπ' ὄψιν. Ἐφ' ὅσον δὲ λειτουργία τῆς συνειδήσεως οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἢ δυὰς τοῦ διακρίνειν καὶ συνδέειν, ἔπεται ὅτι καὶ ἡμεῖς οὐδενὸς ἄλλου γινόμεθα ἐνσυνείδητοι, εἰμὴ τῆς δυάδος ταύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκδηλοῦται ἢ ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖα καὶ ἐπίδρασις. Τὰ ἀντικείμενα, ὧν συνείδησιν λαμβάνομεν συνήθως δὲν εἶναι πρωτογενῆ, ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας καὶ ἐπίδρασεως—ἣς ἄμεσον συνείδησιν ἔχομεν—καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ συντίθεται καὶ συνυφαίνεται ἢ τὴν βάσιν τῶν ἀντικειμένων ἀποτελοῦσα ἐνεργεῖα, ἐν τῇ συνυφασμένη δὲ ταύτῃ ἐνεργεῖα συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ὑπαρξίς. Ἐπειδὴ δὲ λαμβάνομεν συνείδησιν τῆς μιᾶς ἐνεργείας μόνον ἐν σχέσει καὶ συγκρίσει πρὸς ἑτέραν ἐνεργεῖαν, διὰ τοῦτο ἀναγνωρίζομεν οὐσίαν τινα εἰς τὴν βασικὴν ἐνεργεῖαν περιλαμβάνουσαν πάσις τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις, ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει ἐκδηλουμένου φαινομένου. Τοιαύτην οὐσίαν, πηγὴν αὐτοτελοῦς καὶ χωριστῆς ἐνεργείας καὶ ἀλληλεπίδρασεως, δὲν ἀποδίδομεν μόνον εἰς τὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν ζωϊκὴν ὑπόστασιν, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο, ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὄχι ὡς ἀντικειμενικῶς τι δεδομένον καὶ εἰς τὸ σῶμα προσδεδεμένον, κατὰ περιστάσεις δὲ χωριζόμενον, ἐποπτικῶς ἢ λογικῶς καθοριζόμενον ἀντικείμενον, ἀλλ' ὡς τὴν ἐν τῇ ζωϊκῇ λειτουργίᾳ ἡμῶν ἐκδηλουμένην καὶ ἐν ἀλληλουχίᾳ καὶ συνεχείᾳ πρὸς ἑαυτὴν διατελοῦσαν ἐνεργεῖαν, τὴν συνδεομένην ἀμέσως καὶ πρὸς τὰς ἐνεργείας τῶν σωματικῶν ὀργάνων, πρὸς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας (τῶν νεύρων ἰδίᾳ) καὶ πρὸς τὰς ἐνεργείας ἄλλων ὄντων. Ἡ ἐνεργεῖα αὕτη, ὅπως πᾶσα ἐπὶ μέρους ἐνεργεῖα, ὑπάρχει καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ γενικῇ καὶ ἀπείρῳ, τὰ πάντα περιλαμβανούσῃ ἐνεργείᾳ. Ἡ κατὰ τὴν ζωϊκὴν ἡμῶν λειτουργίαν ἐνσυνείδητος αὕτη ἐνεργεῖα, ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, τὴν ὁποίαν κατανοοῦμεν δι' ἐρείνης τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῆς πρὸς τὴν ἐνεργεῖαν καὶ τὴν φυσιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ σώματος ἡμῶν.

Ὅπως καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν πηγὴν ἐνεργείας ἐνὸς ἀντικειμένου, πάντοτε τοῦτο, εἴτε κατὰ τὴν ἀντίληψιν, εἴτε ἐν τῇ παραστάσει παρουσιάζεται ὡς ἐκδήλωσις οὐσίας καὶ ὡς σύμβολον αὐτῆς. Τοῦτο μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχώμεθα στενὴν σχέσιν καὶ ἐξάρτησιν φαινομένου καὶ οὐσίας καὶ νὰ θεωρῶμεν αὐτὸ ἐκδήλωσιν ταύτης, ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἐκδηλώσεως νὰ προσπαθῶ-

μεν νὰ παραγάγωμεν γενικὰς καὶ ἀδιαφιλονικήτους γνώσεις περὶ τῆς οὐσίας. Ἐνεκα τῶν ψυχολογικῶν τούτων λόγων, τὸ σῶμα, ἡ μέρη αὐτοῦ καὶ ὄργανα—ἀναλόγως πάντοτε πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως—λαμβάνονται ὡς κύρια σύμβολα καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Κατὰ τὸν βαθμὸν πνευματικῆς ἐξελίξεως, καθ' ὃν, ὄχι ἡ ἐνέργεια θεωρεῖται βᾶσις καὶ αἰτία τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα θεωροῦνται αἰτία τῆς ἐνεργείας, τὰ σύμβολα ταῦτα καὶ τὰ ὄργανα λαμβάνονται ὡς παράγοντες τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο τὸ σῶμα κατ' ἀρχάς, ὡς σύμβολον τῆς ζωϊκῆς ἐνεργείας καὶ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἐθεωρεῖτο καὶ παράγων τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ διὰ τοῦτου ἐγένετο προσπάθεια διεισδύσεως εἰς τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν. Ἀργότερον γίνεται διάκρισις τῶν διαφορῶν ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν κατὰ τὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν αὐτῶν διὰ τὴν ζωϊκὴν ἐνέργειαν καὶ οὕτω ὁρισμένα μέλη καὶ ὄργανα ἢ λειτουργίαι (καρδία, αἷμα, αἰσθητήρια ὄργανα, νευρικὸν σύστημα) θεωροῦνται παράγοντες τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως. Τὰ κινητήρια νεῦρα (ἢ τὰ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ κέντρα αὐτῶν) λοιπὸν νομίζονται ὅτι τείνουσιν, ἐπιθυμοῦσι καὶ βούλονται, τὰ αἰσθητήρια ὅτι αἰσθάνονται καὶ τὰ συμπαθητικὰ ὅτι συναισθάνονται δυνάμει «εἰδικῆς τινος ἐνεργείας» ἕκαστον. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν, κατὰ τὸν G. F. Lipps, ὡς βᾶσιν ὄχι τὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ θεωρήσωμεν αὐτὴν αἰτίαν καὶ βᾶσιν τῶν ἀντικειμένων, τότε ἡ ἰδιότροπος καὶ ἰδιότυπος ἐν τῷ σῶματι ἡμῶν (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος) συνολικὴ ἐνέργεια, ἡ ἐξ ἀλληλεπιδράσεως τοῦ κόσμου προερχομένη, ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν καὶ αἰτίαν τῆς ἐκδηλουμένης ζωῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Ἡ ἐνέργεια τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωῆς ὑπάρξεως ἀποτελοῦσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἕκαστη ἀνὰ μίαν ἐνότητα καὶ αἱ δύο αἴται ἐνότητες συνδέονται πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ὅλου, μόνον ἡ ἐνέργεια τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ νευρικοῦ συστήματος συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς ζωϊκῆς ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε κατὰ τὴν ἀλλαγὴν φάσεως ἐντὸς τοῦ νευρικοῦ συστήματος νὰ ἔρχονται εἰς φῶς ἀλλαγαὶ καὶ τῆς ζωϊκῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ἐπιδρῶσαι πάλιν ἐπὶ τῆς μεταλλαγῆς ἐνεργείας ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιφέρωσι καὶ μείωσιν ἢ αὐξήσιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν. Ἡ τοιαύτη ἐνιαία ἐν ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν ἐνέργεια, προῖόν ἰδιομορφίας τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν καὶ ἐμφύτων τάσεων ἢ ἐνστίκτων τοῦ συνολικοῦ ὀργανισμοῦ, συνεχίζεται ἀπὸ τῆς γεννήσεως

ἡμῶν, ἀνευ ἐπαναλήψεως τῶν ἀρχικῶν ὄρων, ὑπ' οὓς κατὰ πρῶτον ἔλαβε χώραν. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν ἤθελεν ἐμποδισθῆ ἢ διακοπῆ, ἐξακολουθεῖ νὰ λαμβάνη χώραν μεταβαλλομένη εἰς ἔθος ἢ συνήθειαν καὶ ἐντοπιζομένη εἰς ὠρισμένα ὄργανα. Τοῦτο ἰσχύει ἄλλως τε πανταχοῦ τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς. Ἐάν λοιπὸν ἤθελεν ὑποτεθῆ ὅτι τὰ νεῦρα δὲν τείνουσι, δὲν βούλονται καὶ δὲν αἰσθάνονται, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν διατηροῦσι τὴν ἰδιότητα αὐτῶν ἐνεργεῖαν. Τοῦναντίον μάλιστα διατηροῦσιν ἀένναον τὴν ἐνεργεῖαν αὐτῶν καὶ μεταβιβάζουσι κινήσεις καὶ ἐνεργείας διὰ τῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ οὕτω συντείνουσι εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς ζωικῆς ἡμῶν καταστάσεως τὴν ἐκδηλουμένην εἰς τὴν ἀντίδρασιν καὶ ἀντενέργειαν ἡμῶν πρὸς ἔξωτερικὸν ἐρεθισμόν. Κατὰ τὴν ἀντίδρασιν δὲ ταύτην, εἴν μάλιστα εἴμεθα διατεθειμένοι πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἐρεθισμοῦ, λαμβάνομεν αἰσθητὴν ὄχι ἀπλῶς κινήσεώς τινος μηχανικῆς, ἀλλὰ καὶ προσδοκίας, καὶ ἐντάσεως προσηχῆς, καὶ δυσχερέστον ἢ εὐχερέστον συναισθημάτων, καὶ διαφόρων κυριαστάσεων καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ ν' ἀντιδράσωμεν καὶ ἀποκριθῶμεν εἰς τὸν ἐρεθισμόν καὶ τὴν ἐπίδρασιν. Λιὰ τῆς ἐπίδρασεως τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς ζωικῆς ἡμῶν καταστάσεως προκαλεῖται ἐπισκόπησις τις καὶ κρίσις ἐπὶ τῆς γενομένης ἐπίδρασεως καὶ τῆς ἀντιδράσεως. Ἡ προσδοκία τώρα δὲν ὑπάρχει πλέον, ἔτερον δ' αἰσθήματα καὶ συναισθήματα ἐμφανίζονται.

Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅμως ἐκ πραγματοποιημένης καταστάσεως προκύπτουσα νέα κατάστασις δὲν ἀποτελεῖται ἐκ ποσοτήτων καὶ ἐντάσεων ἐρεθισμῶν, διότι τότε ἢ μία ποσότης θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ αἰτία καὶ ἢ ἄλλη ἀποτέλεσμα. Τοιοῦτον τι ὅμως δὲν ἀντιποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι τόσον ἢ ἀρχικὴ κατάστασις, ὅσον καὶ ἢ ἀκολουθοῦσα, συνδέονται ἀναποσπασίτως καὶ εἶναι συνυφασμένοι πρὸς τὴν συνολικὴν κατάστασιν τῆς ζωικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Οὕτω ὑπὸ τὸ κράτος παρελθούσης καταστάσεως λαμβάνομεν ἔννοιαν νέας τινὸς τοιαύτης καθοριζούσης ἐκείνην. Λιὰ λαμβάνουσαι χώραν ἀλλαγῆς καταστάσεων ἐπανέρχονται πάντοτε καὶ ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, καθ' ἣν ἢ ἐπίδρασις προηγηθεῖσῶν ζωικῶν ἐνεργειῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ κόσμου τῶν παραστάσεων καὶ ἐκ τῆς κληρονομικότητος, ὑπερβαίνει ἐν πολλοῖς καὶ τὰ ὅρια τῆς ἰδίας ἡμῶν καὶ ἀτομικῆς ὑπάρξεως. Ταῦτα ἰσχύουσι κατὰ τὸν G. F. Lipps, διὰ πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς, κατὰ τὴν ὁποῖαν, δυνάμεθα μὲν νὰ διακρίνωμεν τὰς ζωικὰς καταστάσεις ἀπ' ἀλλήλων καὶ νὰ συνδέωμεν καὶ συσχετίζωμεν ταύτας ὑποβάλλοντες εἰς ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν, δὲν ἐπιτρέπε-

ται ὁμοῦς νὰ λαμβάνωμεν τὴν βίαν ἢ τὴν ἄλλην κατά-
 στασιν ὡς καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχουσαν καὶ καθ' ἑαυτὴν
 ἐπικρατοῦσαν. Τοῦτο, διότι πᾶσαι αἱ καταστάσεις ἐν τῷ ζωϊκῷ
 ὄργανισμῷ ἀλληλεξαρτῶνται ἀμέσως καὶ ἀναποσπᾶστος, κατὰ τρόπον
 ὅστε εἰς πᾶσαν νέαν ἀλλαγὴν καταστάσεως νὰ ἐκδηλῶνται καὶ ἐπιδρῶ-
 σαι μᾶλλον προσηγηθεῖσαι καταστάσεις. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦς, ἡ ἀμεσος καὶ
 πολύπλοκος ἀλληλεξάρτησις τῶν καταστάσεων μιᾶς ζώσης ὑπάρξεως κα-
 θιστᾷ ἀδύνατον καὶ τὴν ἐπάνοδον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως ἀπα-
 ραλλάκτως, ὅπως προὔπηρξεν. Ὁρισμένη τις διαφορά ὑπάρχει πάντοτε
 καὶ ἂν ἀκόμη—ἐφ' ὅσον μάλιστα θὰ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἰδίου ἡμῶν
 ἐγώ—δὲν ἔρχεται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν. Ἡ ἐκδήλωσις δὲ τῆς αὐτῆς
 πάντοτε ζωϊκῆς ἐνεργείας καθιστᾷ δυνατὴν τὴν διάκρισιν ὁμοίων στοι-
 χείων καὶ διαφόρων ἀντιδράσεων κατὰ τὰς διαδοχὰς καὶ ἀλλαγὰς κατα-
 στάσεων ταύτας.

Ἐπειδὴ λοιπὸν πᾶσα ἐκδήλωσις ζωῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀντίδρα-
 σίς τῆς τοῦ συνολικοῦ ὄργανισμοῦ, διὰ τοῦτο εὐκόλως ὑποτίθεται πάν-
 τοτε, ὅτι τὸ ἰσχύον διὰ τὰς ἀπλᾶς ἀντιδράσεις ἰσχύει καὶ γενικῶς, καὶ
 ὅτι πᾶσα ζωϊκὴ κατάστασις ἐν γένει (καὶ ἂν ἀκόμη καθ' ἑαυτὴν σαφῶς
 καθορίζεται) ἐκδηλοῦται εἰς πολλαπλότητά τινα διαφόρων καὶ ἐξ ἴσου
 ἰσχυουσῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἀντιδράσεων. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην,
 πᾶσα γενικὴ κατάστασις δύναται νὰ ἀναλύηται εἰς μερικὰς τινὰς ἐκδη-
 λώσεις καὶ νὰ ἐρμηνεύηται διὰ τούτων, ὅπως ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων καὶ
 ἀλληλεπιδράσεων ἐρμηνεύονται αἱ καταστάσεις τῶν ἀντικειμένων τῆς φύ-
 σεως. Τοιοῦτόν τι ὁμοῦς δὲν εἶναι δυνατόν, διότι τὰ μὲν ἄψυχα ἀντικεί-
 μενα ἐκδηλοῦσι κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε μηχανικὸν τρόπον τὴν
 ἐν γένει ἐνεργεῖαν, ἐνῶ τὰ ἔμψυχα ὄντα κατ' ἔθος καὶ συνήθειαν⁽¹⁾
 καὶ ἀνεξαρτήτως μηχανικῶν νόμων (σταθερότητος) παρουσιάζουσι τὴν
 ἐνεργεῖαν. Διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης ἐνεργειῶν, τὸ μὲν ὁμοιομόρφως
 λαμβανουσῶν χώραν καὶ ἀναφερομένων εἰς χωρικὰς καὶ χρονικὰς καθαρ-
 ρῶς σχέσεις, τὸ δὲ ἀνομοιομόρφως ἐκδηλουμένων καὶ συνεχομένων πρὸς
 ἑαυτὰς χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὰς γενικὰς λειτουρ-
 γίας καὶ νὰ ἀναλύωνται εἰς μερικὰς, ἔχομεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν διακρί-
 νουσαν τὰ ἄψυχα ἀντικείμενα γενικὴν ιδιότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν βα-
 σικὴν ιδιότητα τῶν ζωϊκῶν ὑπάρξεων. Ἀνάλυσις λοιπὸν εἰς ὁμοιομόρ-
 φους στοιχειώδεις λειτουργίας εἶναι δυνατὴ, ὅπου παρουσιάζεται στα-
 θερότης καὶ ὁμοιομορφία ἐνεργείας, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν μάζαν καὶ

(1) Περὶ βλ. Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια II, 1.

τὸν ὄγκον τῶν πωμάτων διὰ τῆς κατ' εὐθυγραμμίαν κινήσεως, τῆς δυναμένης νὰ ἀναλυθῆ καὶ καθορισθῆ συγχρονικῶς καὶ διαδοχικῶς συμφώνως πρὸς τὸ ἀξίωμα περὶ παραλληλογράμμου τῶν κινήσεων, ὅπου εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναφορὰ τῆς μιᾶς κινήσεως εἰς ἄλλας, λ. χ. τῆς κινήσεως ἑνὸς ἔκκρεμοῦς καὶ ἑνὸς πλανήτου, τῆς θερμοτήτος κλπ. Ἡ αὐξησις ὅμως ἑνὸς φυτοῦ, ἡ φυγὴ ἢ ἡ πρὸς ὑπερῶσπισιν κίνησις ἑνὸς ζώου, ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις, ἡ ἀλλαγὴ ἀντιλήψεων ἑνὸς λαοῦ, ἀποτελοῦσιν ἐνεργείας καὶ λειτουργίας μὴ δυναμένης νὰ ἀναλυθῶσιν εἰς ὁμοιομόρφους καὶ στοιχειώδεις ταυτάτας, ὡς συνδεδεμέναι καὶ συνυφασμέναι ἀναποσπάστως κατ' ἑαυτάς καὶ πρὸς τὰς εἰς αὐτὰς περιέχονται γενικὰς ζωϊκὰς ἐνεργείας καὶ λειτουργίας. Εἰς τὴν σύνδεσιν δὲ καὶ ἀλληλουχίαν αὐτῶν ταύτην βασίζεται ἡ διαρκὴς ἀλλαγὴ τῆς ζωϊκῆς καταστάσεως καὶ ἡ ἐκδήλωσις πολλαπλότητος ἀλληλεπιδράσεων κατ' ὅμοιον τρόπον χαρακτηριζουσῶν τὴν συνολικὴν ἰδιωμαρτίαν. Μετὰ τὴν διακρίσιν ταύτην μεταξὺ ἀβύχου καὶ ἐμβύχου, ὁ G. I². Lippes διακρίνει κατόπιν τὰ φυτὰ μὲν ἀφ' ἑνός, ἔξ ὧν ἐλλείπει πισσιδῆποτε συνειδήσις τῆς ἰδίας ἐνεργείας καὶ ζωϊκῆς καταστάσεως, τὰ ζῶα δ' ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὰ ὅποια ἐνστικτὸν τι δι' ἀπλῆς διακρίσεως καὶ συνδέσεως τῶν ἐπιδράσεων, ἀντιδράσεων καὶ ἀντεπιδράσεων, ἐκδηλοῦται χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξελιχθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ, καὶ τὸν ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου, ἐν τῷ ὅποιῳ συμβαίνει πολυσχιδῆς καὶ πολλαπλῆ διακρίσις καὶ σύνδεσις, ἐπιδράσεων, ἀντιδράσεων κλπ. καὶ ἀναπτύσσεται πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ζωὴ ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ἐξελίξει τῆς συνειδήσεως ἐκδηλουμένη. Τὸ ἐνστικτὸν τοῦ ζώου λόγῳ τῆς ἀπλῆς αὐτοῦ μορφῆς καὶ τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ συνολικοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν ἐξελίσσεται. Ἡ συνειδήσις ὅμως καὶ ἐν τῇ ἀπλουσιότητι αὐτῆς καὶ δυναμικῇ ὅλως μορφῇ ὑπόκειται εἰς ἐξέλιξιν διὰ ἀσχετίσεων καὶ τάσεων πρὸς τὸ πέριον τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ ἐξ ἐνστικτοῦ. Διὰ τοῦτο, λόγῳ τῆς τούτης διαφορᾶς μεταξὺ ἐνστικτοῦ καὶ συνειδήσεως, ἀπίθανος καὶ ἀδύνατος εἶναι ἡ ἐκ κατωτέρων ζωϊκῶν ὑπάρξεων καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἀπίθανος καὶ ἀδύνατος ὅλως εἶναι καὶ ἡ κατάπτωσης τούτου εἰς κτηνώδη ἐντελῶς ψυχοσύνθεσιν. Ἡ ἐξέλιξις διὰ τῆς λειτουργίας συνειδήσεως συμβαίνει, ἀφ' ἑνός μὲν διὰ τῶν ἐπιδράσεων καὶ τῶν ἀλλαγῶν καταστάσεων ἐν τῷ παρόντι, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ φυλετικοῦ ἢ κοινωνικοῦ παρελθόντος. Χωρεῖ δὲ δι' ὀρισμένων βαθμῶν ἢ διακρινομένων χρονικῶν σημείων ἐν τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἀτόμου (αιτίδια ἐξελίξεως) καὶ ἐν ταῖς περιόδους ταῖς ἰστορικαῖς τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ φαίνεται εἰς τὰς ἀντιλήψεις μὲν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ εἰς τὰ ἰδεώδη τῆς κοινωνίας, εἰς τὰν βαθμὸν δὲ καὶ

τὸ εἶδος διακρίσεως καὶ συνδέσεως τῶν ἐπιδράσεων καὶ λειτουργιῶν παρὰ τοῦ ἀτόμου. Ὅπως ἐκ τούτων κρίνομεν περὶ τοῦ εἶδους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελίξεως τῆς πνευματικῆς ἐν γένει, οὕτω ἐκ τῶν ἀντιλήψεων περὶ τῆς ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν ἐκδηλουμένης ἐνεργείας κρίνομεν περὶ τῆς προόδου καὶ ἐξελίξεως ἡμῶν εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν πραγματικότητα. Αἱ εἰς τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν ὑποκείμεναι ἀντιλήψεις περὶ τῆς ζωικῆς ἡμῶν καταστάσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἀκολουθοῦσαι κατ' ἀνάγκην τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν, παρουσιάζουσι κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεως τὴν πρόοδον, ἢ ὁποῖα διήκει ἀπὸ τοῦ φαινομένου καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων πρὸς τὴν διάκρισιν λειτουργιῶν καὶ ἐνεργειῶν καθ' ἑαυτῶν, πρὸς τὴν συσχέτισιν τούτων καὶ πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν τέλους τῆς πανταχοῦ ὑπαρχούσης καὶ δι' ἡμῶν ἰδιοτρόπως καὶ ἰδιοτύπως ἐκδηλουμένης ἐνεργείας. Ἡ διὰ πρωτογόνων, μυθολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ ἰδεωδῶν διήκουσα ἰδιοτύπος ἐξέλιξις τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ἡ παραλλήλως διὰ παρομοίων σταδίων συμβαίνουσα ἀτομικὴ ἐξέλιξις, ἀποδεικνύουσι τὴν τοιαύτην αὐτῆς πορείαν, δυναμένην ἄλλως τε νὰ πιστοποιηθῇ καὶ διὰ συγκριτικῶν μὲν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν λαῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ πειραματικῶν δ' ἔρευνῶν ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ βίου, ὅταν προκαλῶμεν γραπτὰς ἢ προφορικὰς δηλώσεις ἀνθρώπων διαφόρων ἡλικιῶν περὶ τῶν ἀντικειμένων, λειτουργιῶν καὶ καταστάσεων ἢ περὶ τῶν χωρικῶν σχέσεων⁽¹⁾ δι' ἰχνογραφημάτων κλπ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ψυχολογία ὀφείλει πρωτίστως νὰ στραφῇ εἰς τὴν διὰ τῆς ζωικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ ὑπὸ μορφὴν λειτουργίας συνειδήσεως ἐκδηλουμένην ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν ἐνέργειαν καὶ ἐμβαθύνουσα εἰς τὰς σχέσεις ταύτης πρὸς τὰς φυσιολογικὰς τοῦ σώματος καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ λειτουργίας νὰ διεισδύσῃ εἰς τὰς ἀλλαγὰς καταστάσεων καὶ εἰς τὰς διακρίσεις καὶ συνδέσεις τούτων διὰ τῆς λειτουργούσης συνειδήσεως. Διὰ ταύτης ἰδιοτρόπως καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ὀργανικοῦ καὶ πνευματικοῦ συνόλου λειτουργούσης, ἔρχεται εἰς φῶς ἡ σχέσις ἡμῶν πρὸς τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον, ἢ ἀντίληψις ἡμῶν περὶ τῆς τοιαύτης σχέσεως καὶ ἡ διὰ πάντων τούτων ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν καὶ τοῦ παρελθόντος

(1) Σημ. Περὶ τούτων παράβαλε καὶ ὅσα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρούσης Ἱστορ. τῆς Ψυχολογίας περὶ ἐξελίξεως κλπ. ἀναφέρονται καθὼς καὶ τὰ ἐν σελ. 71 κ. ἑ. περιλαμβανόμενα.

συμφαίνουσα εξέλιξις, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διαπλαίσσεται συνολικὴ ἰδιομορφία καὶ ἰδιοτυπία κατὰ πρόσωπα καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν συνολικὴν (σωματικὴν καὶ πνευματικὴν) σύστασιν.

Παραβάλλοντες τὰς τοιαύτας θεωρίας καὶ ἐρμηνείας πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας, εὐρίσκουμεν ἀμέσως θετικὴν τινα βίαν ἰκανοποιούσαν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποκρούουσας μεταφυσικὰς ἢ αὐθαγέτους καὶ δογματικὰς ὑποθέσεις. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ψυχῆς ὡς ἐνεργείας ἰδιοτρόπως διὰ τοῦ ἰδιότυπου ζῶντος ὀργανισμοῦ ἡμῶν ἐκδηλουμένης καὶ ἡ συσχέτισις καὶ ἀλληλεξάρτησις πασῶν τῶν λειτουργιῶν καὶ καταστάσεων, αἰρῶσιν ἐκ τοῦ μέσου τὸ αἰώνιον πρόβλημα περὶ σχέσεων σώματος καὶ ψυχῆς ἢ ὀρισμένων ὀργάνων αὐτοῦ καὶ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν πρὸς τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Οὕτω τίθεται ἡ ἔννοια τοῦ ἰδιότυπου ζῶντος συνολικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀλληλεπιδράσεις ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὰς ἐν ἑαυτῷ συμβαινούσας λειτουργίας, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Ἐν ταύτῃ καὶ δι' αὐτῆς τὰ διάφορα ψυχικὰ φαινόμενα (αἰσθήματα, συναισθήματα, βουλήσεις κλπ.) ἀποτελοῦσι σύνολον ἰδιότυπον καὶ εἶδος ἀλληλεπιδράσεων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παρελθόντος, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ παραστάσεις δὲν εἶναι διάφορα ψυχικὰ φαινόμενα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ δέχεσθαι ἐπιδράσεις, τὸ συναισθιάνεσθαι καὶ ἀντιδρᾶν καὶ τὸ βούλεσθαι καὶ πράττειν ἢ ἀντεπιδρᾶν, ὡς ἕλαστον χώρον ἐν τῷ παρελθόντι. Ἡ διάκρισις τῶν διαφορῶν ψυχικῶν φαινομένων προκύπτουσα ἐκ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, φέρει κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς συσχέτισιν καὶ ἀλληλεξάρτησιν αὐτῶν προκειμένου νὰ κατανοηθῇ ἡ πραγματικότης. Ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως, μετὰ τοῦ ἀτομικοῦ παρελθόντος, ὑφίσταται βεβαίως τὴν ἐπίδρασιν καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ παρελθόντος (γλώσσης, πολιτισμοῦ, τέχνης, θρησκείας, ἠθῶν, ἐθίμων) καὶ διὰ ταύτων τοῦ σύμπαντος, φέρει δὲ καὶ εἰς ἀντιδράσεις (τάσεις, ἐπιθυμίας) καὶ ἀντεπιδράσεις ἐκ μέρους τοῦ ἀτομικοῦ ὀργανικοῦ συνόλου ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἐν γένει ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ ἰδεωδῶν. Εἰς τὰς σχέσεις δὲ ταύτας τῆς συνειδήσεως καὶ τὰς λειτουργίας ὑπάρχει τὸ δεδομένον τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Τὰ σκοτεινὰ καὶ μυστηριώδη ὑποσυνείδητα διασαφηνίζονται διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ὑποθετικοὶ τύποι ἐρμηνεύονται διὰ τοῦ βεθμοῦ τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως καὶ διὰ τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἰδεωδῶν τῶν ἀναπτυσσομένων ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Τὸ αἰσθητὸν δὲν λαμβάνε-

ται πλέον ὡς ἀπλοῦν τι καὶ στοιχειῶδες φαινόμενον, ἐξ ἀφαιρέσεως καὶ ἀπομονώσεως ἀπὸ τοῦ συνολικοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ἀλλ' ὡς ἐκδήλωσις ἰδιοτύπου συνολικῆς ἐνσυνειδήτου λειτουργίας συμβαινούσης δι' ἐπιδράσεων, ἀντιδράσεων καὶ ἀντεπιδράσεων. Αἱ παραστάσεις δὲν θεωροῦνται πλέον πνευματικαὶ εἰκόνες, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ παρελθόν, τὸ δι' ἄλληπαλλήλων συνδέσεων καὶ συνθέσεων ἐν τῇ συνειδήσει ἐνιαίως συγκροτούμενον καὶ συνολικῶς ἐπιδρῶν. Ὅπως δ' εἰς τὰ αἰσθητά, οὕτω καὶ εἰς οἰανδήποτε παράστασιν ἐπιδρῶσαν δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διανοητικὴ λειτουργία, ὡς ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ καὶ συναίσθημα, καὶ ἐπιθυμία, καὶ βούλησις καὶ πᾶν εἶδος ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας. Ἡ διανόησις δὲν λαμβάνεται ἐνταῦθα ὡς ἰδιαίτερα δύναμις πνευματικῆ, ἢ ὡς ἰδιαίτερον εἶδος λειτουργίας ἢ ἱκανότητος πνευματικῆς, ἀλλ' ὡς ἐνσυνειδήτος διάκρισις, σύγκρισις, σύνδεσις καὶ διατύπωσις συνολικῆ, γνωρισμάτων παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ὀρίζομεν οὕτω καὶ περιγράφομεν ἢ ἀναλύομεν ἔξαντικειμενικεύοντες καὶ συσχετίζοντες πρὸς τὰς διαθέσεις ἡμῶν. Τὰ συναισθητά καὶ αἱ ἐπιθυμίαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατὰ ταῦτα, εἰμὴ αἱ ἀντιδράσεις ἡμῶν καὶ ἡ συνειδήσις τῶν ἐξ ἐπιδράσεων καὶ ἀλλαγῶν καταστάσεων προκυπτουσῶν διαθέσεων ἡμῶν. Αἱ βουλήσεις, αἱ τάσεις καὶ αἱ ἐξ ἡμῶν ἀντενέργειαι, ἐρμηνεύονται διὰ τῶν ἀντεπιδράσεων ἡμῶν, ἦτοι τῶν ἐπὶ τῇ βάσει διαθέσεων ἰδιοτύπων ἀντενεργειῶν τῆς συνολικῆς ἡμῶν ζωικῆς ὑπάρξεως. Αἱ ὁρμαὶ καὶ τὰ πάθη, ἢ αἱ ῥοπαί, προκύπτουσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐκ τῆς δυναμικότητος, ἣν λαμβάνει ἡ δι' ἡμῶν ἐνέργεια. Ἡ προσοχὴ τέλος καὶ ἡ πρόσληψις, οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ εἶναι, εἰμὴ ἀπασχόλησις καὶ λειτουργία τῆς συνειδήσεως δι' ὠρισμένων ἐπιδράσεων, ἀντιδράσεων, ἐνεργειῶν. Ἐπίσης τὸ ἐγὼ ἐρμηνεύεται διὰ τῆς ἔξαντικειμενικεύσεως ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδιοτύπου ἡμῶν ζωικῆς ὑπάρξεως ὡς σχετίζεται καὶ ἀλληλεπιδρᾷ πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ πρὸς τὸ κοινωνικὸν τοιοῦτον, ὅπου ὁ συντονισμὸς τῶν ἰδιοτύπων ἀτομικῶν ἐνεργειῶν φέρει εἰς φῶς ἀνάλογον καὶ ἰδιοτύπον γενικὴν πνευματικὴν ζωὴν ἐκδηλουμένην εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ εἰς τὰ διὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἐρχόμενα εἰς φῶς ἔργα. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν γενικὴν ταύτην εἰς τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν ἐκδηλουμένην ἐνέργειαν πραγματοποιεῖται καὶ ὑπάρχει καὶ ἡ διὰ τῆς λειτουργίας τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως ἡμῶν ἐκδηλουμένη ἐνέργεια. Κατόπιν πάντων τούτων ἡ ψυχολογικὴ ἐπιστήμη προῶρισται νὰ ἐμβαθύνῃ, εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς διὰ τοῦ ὄργανισμοῦ ἡμῶν καὶ τῆς ζωῆς ὑπάρξεως ἐνεργείας, εἰς τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως

καὶ εἰς τὸ κατὰ τὰς ἐπιδράσεις, ἀντιδράσεις καὶ ἀντεπιδράσεις, ὅπως καὶ εἰς τὴν συντελουμένην ἐξέλιξιν ἐν τῷ ψυχικῷ καὶ τῷ πνευματικῷ βίῳ. Ὑπάρχουσι βεβαίως πλεῖσθ' ὅσα ἀκόμη προβλήματα ὑπὸ τὴν νέαν αὐτὴν τροπὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας. Δοθείσης ὅμως τῆς πραγματικῆς αὐτῶν πηγῆς, δι' ἀναγνωρίσεως τῆς ἰδιοτύπου ἐκδηλουμένης γενικῆς ἐνεργείας ὑπὸ μορφῆν λειτουργίας συνειδήσεως, καὶ δοθέντος τοῦ μέσου τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης καὶ ἐμβαθύνσεως διὰ τῆς πειραματικῆς μεθόδου καὶ τῆς συγκριτικῆς μελέτης, οὐδεμία ἐναπομένει ἀμφιβολία ὅτι διὰ τῆς λύσεως τῶν ὑφισταμένων προβλημάτων καὶ διὰ διαρκoῦς συναντήσεως νέων παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, μεγαλειτέρα ἐμβάθυνσις θὰ συντελεῖται καὶ τελειότερα γνώσις θὰ κατορθώνηται τῶν σχέσεων καὶ ἀλληλεξαρτήσεων καὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἰδιομορφιῶν ἡμῶν αὐτῶν.

Ἡ δὲ ἡ ψυχολογία ἢ θεωρητικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἐλευθερωθεῖσα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τῆς κηδεμονίας τῶν ἐκ μέρους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τῶν πνευματικῶν τοιαύτων καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ καθορίσασα τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς ταύτας, προσδοκᾷ ἐξ ἰδίας ἐρεῦνης πλεόν πειραματικῆς καὶ συγκριτικῆς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ λύσιν νέων προβλημάτων καὶ τὴν περαιτέρω ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ κατὰ τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον. Πλὴν δὲ τῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης, αἱ τοιαῦται πειραματικαὶ καὶ συγκριτικαὶ ἐρευναι ἔχουσι ὑπ' ὅψιν καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ πρακτικοῦ βίου διὰ τῆς πρακτικῆς καὶ ἐφηρμοσμένης λεγομένης ψυχολογίας, περὶ ἧς ὁ λόγος εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον κεφάλαιον.

38. Ἡ πειραματικὴ καὶ ἡ ἐφηρμοσμένη ψυχολογία.

α'. Χαρακτὴρ καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν θεωρητικὴν ψυχολογίαν.

Ἡ γενικὴ θεωρητικὴ ψυχολογία, φιλοσοφικῶς μᾶλλον ἀσχολουμένη εἰς τὴν ἐρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ψυχαπνευματικῶν λειτουργιῶν, οὐδύως, ἢ λίαν ἐμμέσως καὶ κατ' ἐλάχιστον, ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὸν πρακτικὸν βίον καὶ τὰς ἀτομικὰς, ἢ προσωπικὰς ἰδιωμόρφους ψυχόσυνθέσεις. Ὁ Herbart προσπαθεῖ κατὰ πρῶτον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως, ἵνα προσαρμόσῃ πρὸς ταύτην τὴν παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν. Ἡ πλήρης ὅμως ἐπαφὴ τῆς ψυχολογίας πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, συντελεῖται βραδύτερον καὶ ἀφοῦ διὰ τοῦ W. Wundt κατορθώθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πειράματος ἐπὶ πάντων τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ ἐπὶ παντὸς εἶδους λειτουργίας τῆς

συνειδήσεως. Ἡδη ἡ πειραματικὴ ψυχολογία ἐντοπίζει τὴν ἐπιστήμην εἰς γεγονότα καὶ διαφοράς, διὰ δὲ τῶν μετρήσεων καὶ τῶν ὑπολογισμῶν φέρει αὐτὴν εἰς διάκρισιν ἀτομικῶν τύπων καὶ καταστάσεων, εἰς ἐξαγωγήν πορισμάτων καὶ συμπερασμάτων, ἅτινα ἔσχον μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν περὶ ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας μετεβάρτιανῶν θεωριῶν. Διὰ τῶν ψυχολόγων E. Meumann καὶ L. a y ἔρχεται εἰς φῶς εἶδος ἐφηρμοσμένης παιδαγωγικῆς ψυχολογίας, τὴν ὁποίαν καλοῦσι Πειραματικὴν Παιδαγωγικὴν. Διὰ ταύτης, τὰ ἀποτελέσματα πειραματικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς μνήμης, ἐπὶ τῶν παραστάσεων, ἐπὶ τῆς διανοήσεως καὶ τῶν συναισθημάτων κλπ. συντίθουσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν σπουδαιωτάτων παιδαγωγικῶν καὶ διδακτικῶν κανόνων καὶ θεωριῶν. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν «Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς» καταβάλλεται ἐν Γαλλίᾳ προσπάθεια πρακτικῆς τινος ψυχολογικῆς μεθόδου, δι' ἧς νὰ ἐρευνηταὶ ἡ διάνοσις (Intelligence) καὶ ἡ ἰδιοφυΐα τῶν μικρῶν μαθητῶν, οὗτω δὲ περὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετηρίδος τοῦ παρόντος αἰῶνος ἔρχονται εἰς φῶς ἐργασίαι καθαρῶς πρακτικῆς ψυχολογίας τῶν Binet καὶ Simon. Ὁ H. Münsterberg⁽¹⁾ ἐπίσης, ἐν Ἀμερικῇ, ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς ἐνεργητικότητος (πνευματικῆς καὶ σωματικῆς) εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ πειραματικῶς καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ἀναλόγως πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς ἐργασίας, συντελοῦσα οὕτω εἰς καθορισμὸν τῆς μελλούσης ἐπιδόσεως ἢ τοῦ ἐπαγγέλματος, σχηματίζει εἶδος γενικῆς ἐφηρμοσμένης ψυχολογίας σκοπὸν ἔχούσης, τὴν πειραματικὴν μὲν ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν παντὸς εἴδους σχέσεως λειτουργίας συνειδήσεως καὶ πράξεως, τὴν ῥύθμισιν δὲ καὶ χρησιμοποίησιν τῶν ψυχοπνευματικῶν ἰδιοφυϊῶν καὶ λειτουργιῶν ἀναλόγως πρὸς τοὺς ὄρους καρποφόρου καὶ ἐντεταμένης ἐργασίας, καὶ τὴν ὀργάνωσιν πάλιν τῆς ἐργασίας ἐπὶ τῇ βάσει κανόνων ψυχολογικῶν. Συστηματοποιήσας τὰς ἐμπειρικὰς, περὶ κοπώσεως καὶ ἐντάσεως δυνάμεως, περὶ ἐνάρξεως καὶ διακοπῆς ἐργασίας, περὶ καταμερισμοῦ ταύτης κλπ. θεωρίας τοῦ T a y l o r, διὰ ψυχολογικῶν πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων, προσπαθεῖ νὰ καταστρώσῃ ψυχολογικὰς μεθόδους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων νὰ κανονίζηται, ἢ λειτουργία βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, κρατικῶν ὑπηρεσιῶν κατὰ κλάδους, ἐμπορικῶν καταστημάτων, ἢ διαφήμισις καὶ διάδοσις τῶν προϊόντων ἐργασίας κλπ. Εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ «ψυχοτεχνίαν» ὀνομασθεῖσαν τοιαύτην ἐφηρμοσμένην ψυχολογίαν

(1) Σημ. Ὅρα καὶ ἀνωτέρω.

περιλαμβάνει ἐπὶ πλεόν ὁ *Münsterberg* καὶ τὴν παντὸς εἶδους καὶ πρὸς οἰονδήποτε σκοπὸν ἀτομικὴν ψυχολογίαν, καθὼς καὶ τὴν διάγνωσιν καὶ θεραπείαν ψυχοπαθολογικῶν καταστάσεων πάσης φύσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν ψυχοτεχνίαν ὑπάγεται πᾶν εἶδος ἐφαρμοσμένης ψυχολογίας καὶ πρακτικῆς ἐρεῦνης δυναμένης νὰ φέρῃ τὸ γνῶρισμα γενικῆς ἀνθρώπογνωσίας καὶ χαρακτηρολογίας ἢ εἰδικῆς ψυχοδιαγνωστικῆς. Ἦδη ὁ Παιδαγωγός, ὁ ἰατρός, ὁ δικαστής, ὁ δικηγόρος, ὁ ἔμπορος, ὁ βιομήχανος, ὁ στρατιωτικός, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἱστορικός κλπ. λαμβάνουσι τὴν εὐκαιρίαν διὰ πλεόν, ὅπως μέχει τοῦδε, ἐμπειρικῶς καὶ τυχαίως, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ συστηματικῶς νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὰς ἰδιομορφίας καὶ ἰδιοτυπίας τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἐκδηλουμένου διὰ τῆς λειτουργίας τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ καθορίζωσι τὰς σχέσεις καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἡ ἔκτασις ὅμως αὕτη τῆς ψυχοτεχνίας ἦτο πολὺ μεγάλη καὶ διὰ τοῦτο οὖν τῷ χρόνῳ περιορίζεται αὕτη εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων, ἐνῶ ἡ Ἐφαρμοσμένη ψυχολογία (*Angewandte Psychologie*) καθίσταται ἐπιπέλληλος ἔννοια καὶ περιλαμβάνει τόσον τὴν ψυχοτεχνίαν, ὅσον καὶ τὴν παιδαγωγικὴν, νομικὴν, ποινικολογικὴν, ψυχοπαθολογικὴν καὶ πᾶσιν ἄλλην πρακτικὴν ψυχολογίαν.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν πειριματικὴν καὶ τὴν ἐφαρμοσμένην ψυχολογίαν διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης καὶ ἐρεῦνης τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκδηλώσεων ζώων, παιδίων, λαῶν καὶ ἔθνων ἀναπτύσσεται καὶ ἡ συγκριτικὴ ψυχολογία, δι' ἧς μορφοῦται καὶ ἕτερον εἶδος ἐφαρμοσμένης ψυχολογίας ἐξελικτικῆς μᾶλλον, ἀφορώσης εἰς τὰ κατὰ τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνίπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὰ κατὰ τὰς ψυχολογικὰς σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις τῶν ομάδων, εἰς τὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πνευματικῆς τῶν λαῶν (λαοψυχολογία). Τοιοῦτοτρόπως τὴν ἔκτασιν τῆς θεωρητικῆς καὶ γενικῆς ψυχολογίας, τῆς ἀσχολουμένης εἰς τὰ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν πνευματικῆς ζωῆς ἐν γένει διὰ τῆς λειτουργίας συνειδήσεως καὶ διὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καταλαμβάνει καὶ ἡ πρακτικὴ καὶ ἐφαρμοσμένη ψυχολογία, ἢ ὅποια ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τε τῆς ἐν γένει ζωῆς δι' ὀμαδικῆς ἀλληλεπιδράσεως καὶ συνεργασίας, καὶ ἐπὶ ὀρισμένων περιπτώσεων, ἐν αἷς ἐκδηλοῦται καὶ ἐφαρμόζεται ἢ ἀτομικῶς ἐν γένει ἐνεργεῖα κατὰ τὰς ἰδιοτυπίας καὶ ἰδιομορφίας αὐτῆς. Ἡ γενικὴ θεωρητικὴ ψυχολογία διαφέρει διὰ τοῦτο τῆς ἐφαρμοσμένης τοιαύτης, διότι ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον γενικῶς

και ἀπροσώπως, διότι ἀσχολεῖται εἰς γενικὴν τινα και πανταχοῦ ὑπάρχουσαν μορφὴν, ἐξετάζουσα τοὺς ὄρους και κανόνας τῆς γενέσεως, ἐκδηλώσεως και ἐξελέξεως αὐτῆς. Ἡ ἐφηρμοσμένη ψυχολογία πάλιν ἔχει ὑπ' ὅσιν αὐτῆς τὸ εἰδικὸν και ἰδιότυπον, τὰς ἀτομικὰς παραλλαγὰς και ἰδιορρυθμίας, τὴν ψυχικὴν και πνευματικὴν ζωὴν ἐν τῇ ἐφηρμοσμένῃ αὐτῶν καταστάσει και μορφῇ. Ἡ πρώτη συστηματοποιεῖ και ἐξάγει γενικὰ πορίσματα και συμπεράσματα, ἐνῶ ἡ δευτέρα διαφοροποιεῖ και παρακολουθεῖ τὴν ἐν τῇ πράξει ἰσχύοντων γενικῶν πορισμάτων και συμπερασμάτων. Ἀμφότεραι ἤδη στηρίζονται εἰς τὴν πειραματικὴν μέθοδον ἐρεῦνης, ἀλλ' εἰς μὲν τὴν θεωρητικὴν ψυχολογίαν τὸ πείραμα χρησιμεύει διὰ τὸν σχηματισμὸν και τὴν ἐπαλήθευσιν γενικῶν ἀξιωμάτων περὶ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ βίου, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐφηρμοσμένην ψυχολογίαν ἐξυπηρετεῖ τοῦτο τὴν διάγνωσιν τῶν ἰδιοτυπιῶν και τὴν ἐξακριβωσιν τῶν σχέσεων και ἀλληλεξαρτήσεων τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας. Παρὰ τὰς τοιαύτας ὁμως φαινομενικὰς ἀντιθέσεις, ὑπάρχει κατὰ βάθος στενὴ σχέση και ἀλληλουχία μεταξὺ τῆς θεωρητικῆς και τῆς πρακτικῆς, ἢ ἐφηρμοσμένης ψυχολογίας. Αὕτη λαμβάνει παρ' ἐκείνης θεωρητικὰ πορίσματα και συστηματικὰς γνώσεις και εὐκολύνεται δι' αὐτῶν εἰς τὴν συστηματοποίησιν και εἰς τὴν ἐφαρμογὴν, ὅπως συμβαίνει λ. χ. διὰ τῶν περὶ μνήμης θεωριῶν και περὶ προσοχῆς, αἱ ὁποῖαι ἐφαρμόζονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ κλπ. Εἰς τὴν θεωρητικὴν ὁμως ψυχολογίαν παρέχει ἔξ ἄλλου ἢ πρακτικὴ και ἐφηρμοσμένη ψυχολογία και πλεῖσθ' ὅσα προβλήματα (παιδαγωγικά, παθολογικά, δικαστικά κλπ.) ἐκ τοῦ πρακτικοῦ βίου και τῶν μερικῶν περιπτώσεων πηγάζοντα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχηματίζεται συναλλαγὴ τις και σχέσις μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ ψυχολογιῶν δικαιολογοῦσα τὴν ὑπαρξιν ἀμφοτέρων, ἐφ' ὅσον μάλιστα, κατὰ τοὺς σημερινοὺς τοῦλάχιστον χρόνους, ἐπιστήμη θεωρητικὴ οὐδεμίαν σχέσιν και ἐπαφὴν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον ἔχουσα δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ, ἐφηρμοσμένη δὲ τοιαύτη και πρακτικὴ ἄνευ συστήματος και γενικῶν κανόνων θεωρεῖται ἀκατανόητος. Τοῦτο σημαίνει βεβαίως και ἀλληλεξάρτησιν ἀμφοτέρων, ὑπ' αὐτῆς ἄλλως τε τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένην, διότι ἡ μὲν θεωρητικὴ ψυχολογία τροφοδοτεῖται και ἐξυπηρετεῖται τελειότερον παρὰ τῆς ἐφηρμοσμένης, αὕτη δὲ τῇ βοηθείᾳ ἐκείνης δὲν φέρει μορφὴν πλέον αὐθαιρέτου ἰδεολογίας και ἀσθηρῶν ὑποθέσεων, ὅπως συνέβαινε—και συμβαίνει—διὰ τῆς φυσιογνωμικῆς, τῆς μαντείας, τῆς ἀστρολογικῆς προγνώσεως κλπ., αἱ ὁποῖαι, ἐξυπηρετοῦσαι τὸν καθ' ἡμέραν βίον διὰ τῶν σχέσεων, ἱκανοποιοῦσι και ἀνθρωπογνωστικὰς και ψυχογνωστικὰς ἀνάγκας.

Ἡ διὰ τῆς ἐξελέξεως τροπὴ τῆς ψυχολογίας πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον καὶ τὰς σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, ἢ συντελεσθεῖσα διὰ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, ὅπως καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ θεωρητικῆς γνῆς καὶ ἐφαρμοσμένης ψυχολογίας αἱ κανονιζόμεναι διὰ τοῦ πειράματος, παρουσιάζουσι τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν ὡς γέφυραν μεταξὺ θεωρίας καὶ πρακτικοῦ βίου. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας κατὰ τὴν ἐξέλεξιν αὐτῶν, δὴ παρατηρήσωμεν ἐπίσης ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς τὸ πείραμα, ἀφοῦ ἐπ' ἀρκετὸν ἐξυπηρέτησε τὴν θεωρίαν, διὰ τῆς ἀναπτυχθείσης φυσικῆς πειραματικῆς τίθεται καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πρακτικοῦ βίου, ὅπου δ' ἀναπτύσσεται ἡ τεχνικὴ ἐφαρμογὴ τῶν φυσικῶν θεωριῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἐκ τῆς ψυχολογίας διὰ τοῦ πειράματος ἀναπτύσσεται ἡ ψυχοτεχνία καὶ ἡ ἐφαρμοσμένη ψυχολογία, διὰ τοῦτο, πρὸ τοῦ ἐλθόμεν εἰς τὰ καθέκαστα ταύτης, ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλεξιν τῆς Πειραματικῆς ψυχολογίας τῆς σημειώσεως σπουδαίων σταθμῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ψυχολογίας καὶ εἰς τὴν ἐξέλεξιν ἐν γένει τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

β'. Ἡ πειραματικὴ ψυχολογία.

Τὸ πείραμα ἀποτελοῦν ἐν τῶν σπουδαιοτάτων μέσων τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεῖνης καὶ παρατηρήσεως, παρακολουθεῖ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν ἀνέκαθεν. Καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀκόμη, κατὰ τὰς ἐμπειρικὰς ἐρεῖνας καὶ παρατηρήσεις, γίνεται χρῆσις πειραματικῶν ἀποδείξεων, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ τόνων καὶ ἀρμονίας πειραματικὰς ἀποδείξεις τῶν Πυθαγορείων (1), τὰς ἐν Θεαιτήτῳ θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, τὰς περὶ αἰσθημάτων κλπ. ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους (2) τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου πειραματικὰς ἀποδείξεις τῶν Σκεπτικῶν (3), τοῦ Λουδ. Βίβλες, τοῦ Καρτεσιῶ, τοῦ Γ'η. Hobbes, τοῦ J. Locke (4) κλπ. Ἡ πειραματικὴ ὁμοῦς καθαρῶς ψυχολογία, καθ' ἣν τὸ πείραμα δὲν ἐφαρμόζεται σποραδικῶς καὶ τυχαίως, ἀλλὰ συστηματικῶς

(1) Περὶ Πλάτωνος : Πολιτείας VII 531 καὶ Θεαιτήτων.

(2) Περὶ Ἀριστοτέλους : Περὶ ψυχῆς καὶ περὶ ἐκιδράσεως τοῦ ἐρεθισμοῦ.

(3) Σέξταις Ἐμπειρικῶν : Πυρρώνειαι ὑποτυπώσεις 26, 7 : «ὁ αὐτὸς οἶνος τοῖς μὲν φοίνικας ἢ ἐσχάδας προσφαγοῦσιν ὁξώδης φαίνεται, τοῖς δὲ κάρυα ἢ ἐρεβύνθους προσενεγκαμένοις ἡδὺς εἶναι δοκεῖ καὶ ἡ τοῦ βαλανείου παρυστὰς τοῦς μὲν ἐξωθεν εἰσιόντας θεωρεῖν φέρεται, φέρεται δὲ τοῦς ἐξιόντας, καὶ ἐν αὐτῇ διατρέβοιεν».

(4) Ὅρα ἀνωτέρω.

καὶ γενικῶς, ἐμφανίζεται καὶ ἐπικρατεῖ μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ψυχολογίας ἀπὸ φιλοσοφικῆς καὶ μεταφυσικῆς εἰς ἐμπειρικὴν. Διὰ τῆς καθαρῶς ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας ἐπιβάλλεται ἡ πειραματικὴ μέθοδος. Πλὴν ὅμως τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως, εἰς τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν ἔφερεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐκ τούτων ἐπίδρασις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀνάπτυξις τῆς περὶ φύσεως φιλοσοφίας, ἡ ὁποία, ταυτίζουσα ὕλην καὶ πνεῦμα, φύσιν καὶ ζωὴν διὰ τῶν περὶ κοσμοψυχῆς καὶ ἀνθρωποψυχῆς ἀντιλήψεων, ἐπέβαλλε πλέον τὴν σκόπιμον καὶ εἰδικὴν ἐρευναν τῶν ἀλληλεπιδράσεων ἐν τῷ ψυχικῷ καὶ πνευματικῷ βίῳ καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως. Ἐπειδὴ δ' ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις βραδέως ἐλάμβανε χώραν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Πειραματικὴ ψυχολογία ἔρχεται εἰς φῶς κυρίως μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ὁ ἐρεθισμὸς ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων παρακολουθεῖται συστηματικῶς καὶ γίνεται προσπάθεια καθορισμοῦ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀντίληψιν, καταβάλλεται δὲ φροντίς πρὸς συγκροτήσιν ψυχοφυσικῆς τινοῦς, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς φυσικῆς πειραματικῆς. Τούτον ἔνεκα ὁ G u s t. T h. F e c h n e r ⁽¹⁾ (1801—1887) καὶ ὁ E. H. W e b e r πρῶτοι θεμελιωταὶ τῆς ψυχοφυσικῆς, δύνανται νὰ θεωρῶνται καὶ πατέρες τῆς Πειραματικῆς ψυχολογίας μετὰ τοῦ H. H e l m h o l t z φυσιολογικῶς ἐμβαθύναντος εἰς τὰς αἰσθήσεις. Ἡ ψυχοφυσικὴ τοῦ F e c h n e r προσορισθεῖσα ν' ἀποβῆ μαθηματικὴ τις ψυχολογία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν σχέσεων μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς διὰ μετρήσεως καὶ ὑπολογισμοῦ τῶν ἐπιδρώντων ἐρεθισμῶν καὶ τῶν διὰ τούτων προκαλουμένων αἰσθημάτων ἢ ἀντιδράσεων. Διαιρεῖται δ' εἰς ἓν ἑξωτερικὸν ἀφ' ἑνὸς μέρος πραγματευόμενον περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου ἑξωτερικοῦ κόσμου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέσων καὶ μεθόδων τῆς φυσικῆς, εἰς ἕτερον δ' ἀφ' ἑτέρου ἑσωτερικὸν μέρος περιλαμβάνον τὰς σχέσεις μεταξὺ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ψυχῆς, ἃς ἐρευνᾷ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας, ἰδίως τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἐκ τῶν μερῶν τούτων μόνον τὸ πρῶτον ἐπεξεργάσθη ὁ F e c h n e r ἀκριβῶς. Τὸ δεύτερον μέρος ἀνεπτύχθη διὰ τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ H. H e l m h o l t z μέχρι τοῦ L o t z e καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ διὰ τοῦ W. W u n d t συγκροτεῖται ἐπιστημονικῶς δι' ἐπεκτάσεως τῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν παραστάσεων καὶ τῶν συναισθημάτων. Μετὰ τὸν W. W u n d t ἡ πειρα-

(1) *Ὁρα ἀνωτέρω.

ματική έρευνα περιέλαβε τὰ κατὰ τὴν διανοήσιν, διὰ τῆς ἀποκαλύψεως δὲ τῶν ἰδιοτύπων λειτουργιῶν καὶ τῆς ἰδιομόρφου ἐξελίξεως (εἰδeticισμὸς κλπ. ὡς ἀνωτέρω) στρέφεται πρὸς τὸν πειραματικὸν καθορισμὸν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἰδιοτυπιῶν καὶ τῆς συμβαινούσης ἐξελίξεως. Ἐπὶ τῇ βίσει πάντων τούτων λοιπὸν διακρίνομεν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας τὰ ἐπόμενα διαδοχικὰ στάδια: 1) Τὸ πρῶτον στάδιον ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1880, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ πείραμα περιορίζεται εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ αἰσθήματα. Λόγω ἀλληλοσυγκρουομένων θεωριῶν περὶ τῶν σχέσεων φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ ψυχικῶν τοιαύτων, παρικολουθεῖται μετ' ἐπιμελείας ἢ ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ἐπίδρασις καὶ μεταβολὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ. 2) Τὸ δεῦτερον στάδιον ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1905 περίπου, κατ' ἣ τὰ δευτερογενῆ λεγόμενα ψυχικὰ φαινόμενα (παραισθήσεις, μνήμη, φαντασία) καὶ αἱ τάσεις, καὶ ὅμοι ὑποβιβάζονται εἰς ἐντελεχῆ πειραματικὴν ἔρευναν. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἀναπτύσσεται ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία καὶ γίνεται σπουδαία ἐμβάθυνσις εἰς τὰς σχέσεις φυσιολογικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν. 3) Τὸ τρίτον στάδιον ἀπὸ τοῦ 1905—1915, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ ἀνώτερα λειτουργία διανοήσεως καὶ βουλήσεως ὑπόκεινται εἰς πειραματικὴν ἔρευναν. 4) Τὸ τελευταῖον τέταρτον στάδιον, κατ' ἣ ἡ πειραματικὴ ἔρευνα ἐξυπηρετεῖ τὴν γνῶσιν τῶν συνολικῶν ἰδιομορφιῶν, τῶν ἰδιοτύπων λειτουργιῶν καὶ τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἐξέλιξιν. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἀναπτύσσεται καὶ συστηματοποιεῖται ἡ ἐφηρμοσμένη ψυχολογία καὶ οἱ διάφοροι εἰδικοὶ κλάδοι τῆς πρακτικῆς ψυχολογίας.

Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, διὰ μὲν τῶν ψυχοφυσικῶν μεθόδων (1) τοῦ F e s c h n e r καὶ τοῦ W e b e r (1) μέθοδος προσθέσεως ἢ ἀφαιρέσεως μόλις αἰσθητῆς διαφορᾶς ἐρεθισμοῦ, 2) μέθοδος τῶν ὀρθῶν ἢ ἐσφαλμένων περιπτώσεων κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς διαφορᾶς ποσῶν, 3) μέθοδος τοῦ μέσου βρου τῶν ἐσφαλμένων περιπτώσεων κατὰ τὰς διαφορὰς ἐκτιμήσεις) καταβιβάζεται προσπάθεια μετρήσεως τοῦ αἰσθήματος τῇ βοηθείᾳ ὑπολογισμοῦ τοῦ ἐπιδρωῆτος ἐρεθισμοῦ, διὰ δὲ τῶν ψυχοφυσιολογικῶν ἐρευνῶν τοῦ H. H e l m h o l t z κ. ἄ. ἐπιδιώκεται ἡ ἀνάλυσις τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν εἰς τὰς νευροεγκεφαλικάς λειτουργίας. Ἡ ταχύτης τῆς διὰ τῶν νεύρων μεταβιβάσεως τοῦ ἐρεθι-

(1) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 288 κ. ἑ.

σμοῦ μετράται (Helmholtz) καὶ γίνεται προσπάθεια ἀνακαλύψεως τῆς «εἰδικῆς» τῶν αἰσθητηρίων νευρῶν «ἐνεργείας» (Joh. Müller ¹⁾). Μετὰ τούτων καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀστρονομίας εἰς τὴν ψυχολογίαν μεταφερθεῖσα ἤδη ὀπτικοακουστικὴ μέθοδος (καθ' ἣν εἰς ἐπιδράσεις φωτὸς ἀστέρους καὶ κτύπων ἐκκρομοῦς ὀφείλει νὰ ἀντιδρῷ—πίεσεως ἠλεκτρικοῦ πομποῦ—ὁ ἀστρονόμος παρουσιάζων οὕτω διαφορὰς εἰς τὸν χρόνον ἀντιδράσεως) βοηθεῖ σπουδαίως εἰς τὴν πλήρη καὶ ἀκριβῆ πειραματικὴν τῶν αἰσθημάτων ἐρευναν. Τὰ αἰσθησιμετρικὰ πειράματα ἀναπτύσσονται οὕτω εἰς ἀνώτατον βαθμόν, πᾶσαι δ' αἱ αἰσθήσεις, διὰ φωτὸς, χρωμάτων, ἤχων, πιέσεων κλπ. μετρῶνται καὶ ἐξετάζονται. Ἡ παλαιὰ περὶ συνδέσεων θεωρία, ἐκ τῆς ἀγγλικῆς κυρίως ψυχολογίας, τείνει νὰ ἀντικαταστῇ διὰ τῶν τοιούτων ψυχοφυσικῶν πειραματικῶν μεθόδων. Κατὰ τὸ 1889 ὅμως διὰ μεγαλειτέρας ἐμβριθύνσεως (J. Müller καὶ Schumann) ἀνακαλύπτεται ὅτι ὁ νόμος τῶν Weber—Fechner εἶχεν ἀνάγκην συμπληρώσεως καὶ τελειοποιήσεως, καθ' ὅσον ἡ ἐφαρμογὴ του, προκειμένου περὶ ἀσθενεστάτων ἢ ἰσχυροτάτων ἐρεθισμῶν μεταβαλλόντων καὶ τὸ ποῖόν αἰσθήματος, ἔφερεν εἰς πολλὰς ἀμφιβολίας. Ὁ W. Wundt παρατηρεῖ ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τούτου αἱ ψυχικαὶ καταστάσεις καὶ αἱ λειτουργίαι κρίνονται ἐσφαλμένως. Αἰσθήματα, συναισθήματα καὶ σκέψεις οὔτε ἀθροίζονται, οὔτε πολλαπλασιάζονται ἢ συγκρίνονται ἐπὶ τῇ βάσει ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. Δὲν δύναται νὰ εἴπη τις λ. χ. «ἀγαπῶ τὸ πρόσωπον αὐτὸ $5\frac{1}{2}$ φορὰς περισσότερον τοῦ ἄλλου». Ἡ τοιαύτη λοιπὸν ἀνεπάρκεια τῆς ψυχοφυσικῆς μετρήσεως συντελεῖ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καθαρῶς ψυχολογικῶν πειραματικῶν μεθόδων, ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸ δεύτερον στάδιον τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας.

Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐξελίξεως τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας ἡ μηχανικὴ μέτρησις καὶ ὁ μαθηματικὸς ὑπολογισμὸς ἐρεθισμοῦ καὶ αἰσθήματος ὑποχωροῦσιν, ἡ φυσιολογία δ' ἀποκτᾷ σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, διότι καταβάλλεται προσπάθεια μετρήσεως καὶ ὑπολογισμοῦ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν διὰ τῶν νευρικῶν καὶ ἐγκεφαλικῶν τοιούτων. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σπουδαίως ἀναπτυχθείσης φυσιολογίας ἔρχονται εἰς φῶς σπουδαιότατα ἔργα ψυχολογικῆς ἐρεῖνης, ὅπως εἶναι τὰ τοῦ W. Wundt («Στοιχεῖα φυσιολογικῆς ψυχολογίας» Grundzüge der physiologischen Psychologie), ἅτινα ἐνισχύονται καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως παρ' αὐ-

(¹) Περὶ βλ. ἀνωτέρω σελ. 278—280 κ. ἑ.